

Af betydelig interesse er Fred Nilssons undersøgelse af udvandrernes bevægelser inden udvandringen. Det kan her konstateres, at vandringen fra landdistrikterne til hovedstaden foregik etapevis; stort set ingen rejste direkte fra et rent agrart område til Stockholm. Kun en femtedel af de indflyttede emigranter var født i byer; men de to femtedele af dem var inden ankomsten til Stockholm flyttet fra agrart til urbant område. Sådanne etapeflytninger kan også ad indirekte vej konstateres af de danske folketællinger, men alle de finere detaljer i fænomenet er vi forhindret i at studere.

Forbavsende få af de indflyttede emigranter kom fra områderne umiddelbart rundt om byen (Stockholm og Uppsala len), dér hvor man ville vente, at storbyens magnetfelt virkede kraftigst. De fleste kom fra områder i Syd- og Mellemsverige, hvor udvandringen i forvejen var meget stor, og hvor nøden altså kan antages at have været størst.

Dette og mange andre resultater har Nilsson fået ud af bearbejdelsen af Rote-mansarkivet. Den eneste bekymring man kan nære for deres holdbarhed er, at de hviler på et temmelig lille statistisk grundmateriale. Ud af de ialt 30.000 personer, der udvandrede fra Stockholm 1880-93, har forfatteren bearbejdet oplysninger om kun 1.500, altså ca. 5%. Nilsson har imidlertid gjort grundige metodiske overvejelser. De 1.500 repræsenterer udvandrerne fra to af byens sogne, Klara og Katarina, der beboedes af henholdsvis arbejdere og mere velstående borgere. Inden for disse områder er valgt 5 år med både høj og lav udvandringsintensitet. Skønt de 5% nok statistisk set kan anses for et forsvarligt sample, kunne man alligevel have ønsket det noget større, f.eks. dækkende 10%. Det er ikke usandsynligt, at der derved ville vise sig vigtige afvigelser og detaljer.

Foruden den statistiske bearbejdelse rummer Nilssons disputats også en social undersøgelse af udvandrernes arbejds- og boligforhold samt en gennemgang af stockholmske avisers information om udvandring og om forholdene i USA. Af særlig interesse i den internationale diskussion om udvandring er en ekskurs til afhandlingen, der drejer sig om pull- og pushfaktorerne. Nilsson imødegår her den kendte teori, der blev fastslået af Harry Jerome i 1920'erne og bekræftet af Dorothy S. Thomas senere, at pull-faktoren dominerede i masseemigrationen. Ekskursen varsler om en omvurdering af hele pull-push problematiken i en meget overbevisende, om end noget for håndfast argumentation. Skade kun, at den ikke er blevet indarbejdet i afhandlingen med anvendelse af det stockholmske materiale.

KRISTIAN HVIDT

THEOFANIS GEORGE STAVROU (Ed.): *Russia under the Last Tsar*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1969. xii + 265 s. 4 pl. \$ 7.50. Paper \$ 2.45.

Nikolaj II's regeringstid – var det afslutningen på det dekadente, allerede dødsdømte zardømme, eller dannede det indledningen til en række fornyelser i det russiske samfund, reformer, som ville have forvandlet Rusland til en moderne, mere demokratisk stat og overflødiggjort revolutionerne i 1917, om ikke 1. verdenskrig og de russiske nederlag var kommet imellem? Dette er det gennemgående tema i dette samleværk, der er opstået ved forfatterernes deltagelse i et seminar over perioden 1894-1917 ved Minnesotas universitet. Artiklerne hævdes

at være konciperet uafhængigt af hinanden, men det fælles tema, »Ruslands guldalder?«, har formået bidragerne til hver for sig, på et afgrænset område, at søge at besvare dette spørgsmål med en bemærkelsesværdig konsekvens.

Naturligvis kan forfatterne ikke nå til en enig vurdering af Nikolaj II's tidsalder, men bortset fra Theodore von Laue er det en overvejende positiv vurdering der kommer til udtryk; Rusland var på vej fremad, på alle områder, mod et mere åbent, demokratisk, udviklet og velhavende samfund, omend tempoet var hakende, kursen ustabil. Dette underbygges i en række velskrevne analyserende artikler, hvoriblandt skal fremhæves Thomas Rihas »Constitutional Developments in Russia«, der er en balanceret og dybtgående vurdering af dumaernes rolle 1906–17. Konklusionen er, at set fra et nøgternt magtpolitisk synspunkt synes dumaernes indflydelse på autokratiet at have været forsvindende ringe, men deres virksomhed kom til at betyde en styrkelse af den politiske bevidsthed i voksende dele af befolkningen, og det hovedsageligt i moderat retning, samt fremmede en langsom udvikling på vej mod en retsstat med rudimentære politiske friheder, ledsaget af en voksende udfoldelse af storrussisk nationalisme. I tråd med dette er Donald W. Treadgolds »Russian Radical Thought 1894–1917«, hvor det søges påvist, at russisk radikal tænkning var trængt i defensiven efter højdepunktet inden 1905-revolutionen af mere pluralistisk tænkende grupperinger.

En del af artiklerne søger at påvise kontinuiteten af de udviklingslinier, der kunne konstateres under Nikolaj II. Lettest er de at få øje på indenfor udenrigspolitikken, men også på det kulturelle område søger man idag – medens regimet indtager en modstræbende holdning – at knytte tråden tilbage til de kulturelle rørelser, der udfoldede sig før 1917, og som med få undtagelser blev kvalt allerede i 1920-erne.

Kontinuiteten indenfor det økonomiske område er også temaet for Theodore von Laues artikel »Problems of Industrialization«. Som antydnet er von Laue den eneste blandt bidragerne, der anlægger en pessimistisk vurdering på udviklingen under Nikolaj II. I modsætning til Alexander Gerschenkron, der hævder, at Rusland økonomisk udviklede sig sundt, peger von Laue på en række fatale svagheder i den russiske industrialisering: Afhængighed af fremmed kapital, der tvang Rusland til med al magt at søge en positiv handelsbalance, hvilket kunne medføre, at befolkningen sultede, medens kornet eksporteredes; de krav, den russiske stormagtspolitik måtte stille til den industrielle produktion, og som denne på grund af sin uafbalancerede vækst ikke kunne honorere, således under 1. Verdenskrig, medens en mere afbalanceret industrialisering ville have betydet et væsentligt langsommere væksttempo. Iflg. von Laue havde det tilbagestående Rusland ikke råd til at lade industrien vokse op af sig selv som i de udviklede europæiske lande, allerede Witte og senere bolshevikkerne måtte forcere industrialiseringen, hvilket førte til den tragiske konklusion for al tvangsindustrialisering: De vestlige elementer af moderne industri kan ikke smelte sammen med det indfødte samfund, selv ikke ved at udrydde dettes traditioner, for tvangen og hastværket hindrer eller afskrækker spontan kreativitet.

I deres helhed kan værkets bidrag tillige anskues som indlæg i den standende debat om historisk determinisme; en række af bidragene er direkte vendt mod den bolshevikiske tese, at Rusland var moden til revolution, ja, at denne var uundgåelig. Selv Lenin kunne før 1914 komme i tvivl om det.

MARTON DE HARTYANI